

Sinteza i kategorije: Kant i moderna spoznajna teorija

Hansgeorg Hoppe

Univerzitet u Saarbrückenu

Izvorni znanstveni tekst
UDK 1(091)
Primljeno
20. ožujka 1984.

U *Kritici čistoga uma* pokušava Kant pokazati da je iskustvo u smislu neke objektivne spoznaje moguće samo na temelju djelatnosti povezivanja koje obavlja subjekt u pogledu mnogostrukosti o sebi nepovezanih predstava osjetilâ. Jer ono što se u nama na temelju afekcije od strane stvari-o-sebi nalazi, naime osjeti, to — jednako kao i zorovi — po Kantovu mnijenju nema za sebe nikakav objektivni realitet: osjeti i zorovi nisu o sebi jedni s drugima povezani, oni pridolaze o sebi uvijek samo izolirani jedni od drugih, a to je istoznačno s time da oni također nisu niti spoznaje. O sebi ne iskazuju oni baš ništa o objektivnim predmetima i stanjima stvari. Objektivno značenje zadobivaju predstave prema Kantu zapravo tek time da bivaju kategorijama primjereno sintetički sastavljene ili da bivaju, kako Kant kaže, dovedene k iskonskom jedinstvu apercepcije. To je, u malo riječi, osnovna koncepcija transcendentalne spoznajne teorije, kako je Kant razvija u *Kritici čistoga uma* i u *Prolegomena*.

U prvi bi se mah moglo imati potpuno dojam da se pritom radi o nekoj osobito jasnoj, u svakom pak slučaju o nekoj vrlo plauzibilnoj koncepciji. Ali, to nije uistinu tako, i to zbog toga jer program koji Kant prosljeđuje u već prikazanom obliku nije uopće jednoznačan. Što znači npr. »objektivni realitet« predstava, što je »predmet« i »objekt« spoznaje? Ili: što znači »sveza« i »iskonsko jedinstvo« predstava? Pri bližem se pogledu brzo nadaje da ovdje istim izrazima može biti označeno nešto vrlo različito, čak

štoviše da je u tome položena mnogoznačnost kod Kanta konzekventna i sistematska. To ide tako daleko da se općenito može reći: za Kantov transcendentalfilozofijski postupak karakteristično je upravo to da u njemu ne samo jedan jedini problem nego, štoviše, dvije različite postavke problema bivaju ujedno proslijedene, a da Kant, koji u potpunosti sagledava obje u njihovoj različitosti, ipak ne poduzima posebne napore da bi jasno ispоставio razlike i pri tom ih također učinio terminološki vidljivima.¹

O čemu se, naime, radi kod Kanta? S jedne strane o pokušaju da protiv skeptičkog osporavanja spoznatljivosti veza stvari kod Lockeja i Humea iznese dokaz da su spoznaje stanja stvari doista objektivne. U tom kontekstu Kant hoće pokazati da kategorijama kauzaliteta i supstancije odgovara nešto zbiljsko, tj. da one nisu samo *subjektivni* pojmovi, kao što je to bio prihvatio Hume, nego da su one istinite u tom smislu da njima odgovara sve realno. Dokaz objektivnog realiteta kategorija biva od strane Kanta, tome odgovarajući, shvaćen kao izvođenje određenih sintetičkih stavova *a priori*, naime takvih u kojima svoj izraz nalazi objektivno važenje kategorija. Kad se ovdje govori o objektivitetu ili subjektivitetu, jednako tako u slučajnosti ili nužnosti sveza predstava shodno kategorijama, tad neprestano imamo posla s, moglo bi se reći, »faktičkim« određenjima, tj. s takvima koja u svojem smislu pretpostavljaju intencionalno odnošenje naših predstava na predmete, i to na predmete koji sa svoje strane bivaju shvaćeni kao različiti od njihovog bivanja opaženima. Faktički objektivni u tom smislu jesu tako npr. znanstveni stavovi nasuprot sudova koje neko izručuje na tlu jednog svjetoživotnog orijentiranja o istim fenomenima iz neke više ili manje subjektivne perspektive. U prvom slučaju imali bismo posla s intersubjektivno važećim »sudovima iskustva«, u drugom pak sa »sudovima opažaja«² koji bi bili od neke upotrebljivosti samo za svakodnevni život; i tome odgovarajući bila bi sveza predstava u jednom slučaju faktički nužna i faktički objektivna, jer baš za svakoga važeća, a u drugom pak bila bi slučajna, naime faktički slučajna i važeća stoga samo u pogledu trenutnih-svakoputnih okolnosti, ali ne uvijek i za svakoga. Neka zbiljski objektivna spoznaja ne bi na temelju takvih faktički slučajnih i faktički subjektivnih sveza predstava bila moguća. Za to je štoviše potrebna zamjena faktički slučajnih sveza predstava faktički nužnima, i baš to treba prema Kantu da bude moguće upravo pomoću kategorija, koje bi ta-

[1] Usp. od autora: *Synthesis bei Kant. Das Problem der Verbindung von Vorstellungen und ihrer Gegenstandsbeziehung in der Kritik der reinen Vernunft*. Berlin/New York, de Gruyter, 1983

[2] Usp. Kant, *Prolegomena* 18 ff.

da ujedno dokazale svoje faktički objektivno važenje u smislu svoje istinitosti.³

Sve je ovo međutim samo dio onoga što Kant čini. Uz to postoji — a da nije, kako je već rečeno, terminologijski izdvojeno od upravo razmotrenoga — još jedna sasvim druga spoznajna teorija, i u toj nije više uopće predmetom debate to kako se u smislu zahtjeva teorije znanosti može prijeći od manje objektiviranih k više objektiviranim predstavama, tj. kako se može postići stupnjevanje objektiviteta naših spoznaja, koje valja u krajnjoj liniji razumjeti samo znanstveno. Središnje je tu pitanje kako se mi uopće možemo odnositi na predmete i stanja stvari koje sagledavamo kao različite od našeg praktičkog ophođenja s njima. Pitanje o mogućnosti iskustva smjera u ovom sklopu dakle ne na mogućnost postizanja znanstveno utemeljenih uvida, nego na nešto što alternativni faktičke subjektivnosti i faktičke objektivnosti spoznaje, jednako tako i alternativni faktičke slučajnosti i faktičke nužnosti sveza predstava još prethodi. Ono o čemu se tu radi jest da se učini razumljivim kako je moguća spoznaja kao mogućnost odnošenja uopće na predmete i stanja stvari, tj. kako nastaje čak i samo intencionalno primišljanje nečeg predmetnog u njegovom situaciju nadilazećem realitetu. Protupojam objektivnoj spoznaji u sada mišljenom smislu nije više onaj nekog subjektivno iskrivljenog, faktički slučajnog uzimanja k znanju zbiljnosti, nego neko takvo držanje u odnosu na realitet u kojem ovaj uopće još ne može biti distanciran kao nešto što bi od subjekta nezavisno za sebe postojalo. Također glede ovog problema spoznaje, odnosno problema iskustva, u kojem se dakle radi o mogućnosti situaciju probijajućeg odnošenja na ono odsutno, govori Kant o tome da iskustvo nastaje samo sintezom o sebi rasutih predstava, i to tako da pri tom slučajne i subjektivne sveze predstava bivaju zamijenjene nužnim i objektivnim. I premda se ovdje upotrebljavaju isti izrazi kao prije, ne radi se ipak o faktičkim određenjima nego mnogo više o takvim koja leže na ravni uvjeta *mogućnosti* faktičkih određenja i faktičkih razlika. Drukčije izraženo: upravo spomenute nužne i objektivne sveze predstava utjelovljuju tip nužnosti i objektiviteta koje moraju biti već polučene da bi se uopće moglo smisljeno razlikovati između faktičke nužnosti i faktičke slučajnosti. Gdje tome nasuprot predleže u novom smislu puko slučajne i subjektivne sveze predstava, tu ne mogu postojati ni faktički nužne ni faktički slučajne spoznaje — upravo stoga što predmeti i stanja stvari tad uopće ne mogu biti intencionalno pomišljeni. Moglo bi se ovdje govori-

[3] Usp. *Prolegomena* A 89 bilj.

ti o »transcendentalnoj« nužnosti i tome slično, u interesu nedvoznačne terminologije, međutim bolje je govoriti o »kategorijalnoj« nužnosti itd., stoga naime što kod Kanta izraz »transcendentalno«, u skladu s onim što ovdje želim pokazati, nije jednoznačan.

Da dakle doista ta dva postupka bivaju od Kanta ujedno proučavana, to je relativno jednostavno pokazati, naime s pomoću sistematske višeznačnosti određenih važnih ključnih pojmova Kantove transcendentalne filozofije.⁴ Osobito je tu poučno razmatranje Kantove znanosti o sudovima opažaja i sudovima iskustva, na koje sam već ranije ukazao.

Ona je notorno tamna i nerazumljiva, ali može se pokazati da se njene teškoće na koncu svode na to da Kant tu dva problema, koja strogo uzeto nemaju jedan s drugim baš ništa, obrađuje ujedno i u jednom dahu, a da ne kaže da su to dva problema. Zato teškoće u pogledu nužnosti sudova iskustva u razlici spram subjektivnosti i slučajnosti sudova opažaja: Kant govori jednostavno o nužnosti koja pridolazi opažaju i koja tako opažaje preinačuje u iskustvo, i time on bez sumnje misli faktičku nužnost. Ali uistinu Kantov argument u njegovu važenju ovisi odlučno o tome da Kant (i čitatelj) na tom mjestu (jednako kao i B142 Kću) mora na mjesto faktičke staviti kategorijalnu nužnost. Pri tom znači kategorijalna nužnost sveze predstava samo to da predstave u smislu jedne putem njih moguće spoznaje predmeta kategorijalno ukazuju jedna na drugu. Strukturalno iste teškoće kao tē predleže uostalom i u pogledu Kantova razlikovanja između puke asocijacije predstava i njihove transcendentalne sinteze pomoću kategorija. Kant je ovdje s jedne strane sklon tome da svoj pojam sinteze razluči od principâ asocijacije empiristâ, da bi tako dospio od faktički slučajnih do faktički nužnih sveza. Sintezi tada pridolazi faktička nužnost. Ali uistinu je transcendentalna sinteza kod Kanta ujedno uvijek i princip jedne naprosto kategorijalno nužne sveze predstava i zato obrnuto i asocijacija predstava također neprestano ima značenje kategorijalno slučajne i kategorijalno subjektivne sveze predstava: samo tako da se razumjeti npr. B142, gdje se o zakonima asocijacije kaže da bih po njima uvijek samo mogao reći da kad nosim neko tijelo tad osjećam pritisak težine, ali ne: »ono, tijelo je teško. To znači da su te dvije predstave povezane u objektu, tj. bez razlike stanja subjekta i da nisu zajedno samo u opažanju (koliko god se ono ponavljalo).« Asocijaciju predstava treba ovdje bez sumnje promatrati kao *kategorijalno* subjektivnu i *kategorijalno* slučajnu svezu

[4] Usp. autor, *Synthesis bei Kant*, gore nav., pogl. I

predstava, a nikako ne kao *faktički* subjektivnu ili *faktički* slučajnu.⁵

Kant dakle u svojoj nauci o spoznaji obrađuje zapravo dva posve različita problema. Pitanje je zašto ih on ne razlikuje. Mislim da to ide zajedno s tim što je Kant izvorno zainteresiran jedino za problem prevladavanja Humeova (i Lockeova) skepticizma s onim u njemu impliciranim shvaćanjem nužnosti i slučajnosti kao faktičkih određenja danoga ili predstava. On hoće, tome nasuprot, dokazati važenje određenih sintetičkih sudova *a priori*, u kojima do izraza dolaze faktički nužne povezanosti stvari. Korak koji sve odlučuje sastoji se međutim u tome što Kant zadobiva jasnoću oko toga da je skepticistički pristup u sebi proturiječan: u njemu se pretpostavlja da doduše pojedinačne, nepovezane predstave imaju intencionalni odnos spram predmeta, ali ne i sastavljene predstave. Ali, kaže Kant, sastavljanje predstava upravo je ono što tek njima i kao pojedinačnima daje intencionalni odnos spram predmeta, i to se zbiva baš shodno kategorijama. Kant tako vjeruje da faktičku nužnost kategorija može pokazati time da dokaže kako tek pomoću kategorija naše predstave biva ju kategorijalno nužno i kategorijalno objektivno jedne s drugima povezane. Stoga, transcendentalna teorija sinteze ostaje kod Kanta uklopljena u kontekst razrade sasvim drukčijeg problema. Ona doduše na mnogim mjestima Kantove transcendentalne filozofije važe svoju specifičnu težinu, ali Kant ipak sva nastojanja te teorije sinteze za emancipacijom potiskuje i obrađuje je i terminološki tek kao sastavni dio problema sintetičkih sudova *a priori* i to na koncu zato — tako ja mislim — jer bi terminološko razlikovanje pokazalo da utemeljenje sintetičkih sudova *a priori* na putu što ga je Kant probio nije uopće moguće.

Vjerujem, dakako, da ono nije moguće niti na nekom drugom putu, ali Kantova obradba kategorijalnog problema sinteze ostaje od toga posve netaknuta i uistinu se aktualitet Kantov na spoznajnoteorijskom području danas ne može nigdje jasnije pokazati do li ovdje. U svakom je slučaju interesantno vidjeti da upravo Kantov problem sinteze biva u današnjoj spoznajnoj teoriji s najrazličitijih strana dohvaćan, kao i to da biva potvrđeno

[5] Vrlo dobro to pokazuje i jedno mjesto iz pisma (M. Hertz u od 26. 5. 1789, AA XI 52), u kojemu Kant izričito ustvrđuje da odnos spram predmeta principijelno ne može biti polučen pukom asocijacijom predstava. Tamo stoji: »Ja ne bih čak niti mogao znati da ih (tj. opažaje) imam, sljedstveno bi oni za mene, kao spoznavajuće biće, bili naprosto ništa; pri čemu bi oni (kad ja sebe u mislima učinim životinjom) kao predstave koje bi bile povezane po nekom empirijskom zakonu asocijacije i tako ujedno imale utjecaj na osjećaj i na moć žudnje, u meni, nesvjesnom mojeg postojanja (postavi li se da bih ja i bio svjestan svake pojedinačne predstave ali ne i njihova odnošenja na jedinstvo predstave njihovog objekta posredovanjem sintetičkog jedinstva apercepcije), mogli uvijek pravilno tjerati svoju igru, a da ja kroz to ni najmanje ne bih spoznavao nešto, pa čak niti to moje stanje.«

rješenje koje je Kant predložio. Odnos spram Kanta pri tom je izričito ispostavljen u »evolutivnoj spoznajnoj teoriji« koja se svodi na Konrada Lorenza⁶, ali on kao više ili manje posredovani kontekst predleži i kod Piageta i u od njega utemeljenoj genetičkoj spoznajnoj teoriji⁷; a na putu preko Strawsona mogao bi čak i jezičkoanalitički pristup Tugendhatov stajati s Kantom u vezi,⁸ a da ipak u svim tim slučajevima ne bismo mogli govoriti o navlastito kantovskim usmjerenjima. Ono što u svim imenovanim pristupima, kojima pripadaju još i spoznajnoteorijski dijelovi Gehlenove djelatnoteorijske antropologije⁹, na jednak način dolazi do riječi, to je problem kako je moguće odnošenje na predmete i stanja stvari i kako ono nastaje u smislu zadobivanja neke spoznajne kompetencije, koja sa svoje strane leži u temelju pojedinačnim predmetno orijentiranim spoznajnim performansama kao njih omogućuju struktura. Vodeće je pri tom posvuda promišljanje da se mi u predmetno orijentiranoj spoznaji odnosimo na nešto što shvaćamo kao različito od našeg ophođenja s tim, što dakle kao ono isto istrajava i onda kad mi to uopće ne uzimamo k znanju, i pitanje je tad kako je moguće u tome ležeće distanciranje od nečega s čim mi izvorno imamo posla samo direktno djelujući i što stoga kao takvo izvorno čini samo moment jednog u sebe zatvarajućeg kruga djelatnosti i akcije koji subjekt i svijet zatvara zajedno na jedan od njih neotvoriv način. Rješenje koje u svim imenovanim pristupima biva polučeno sastoji se u ukazu na procese izlučivanja različitih shema djelovanja i njihove koordinacije odnosno sinteze, tako da dakle (1) jedno i isto stanje stvari i isti objekt može biti dan na mnogo različitih načina (tj. može biti moment različito određenog djelovanja), ali da je on (2) upravo stoga po koordinaciji shema djelovanja također neovisan o pojedinačnim djelovanjima: kad npr. ono viđeno može biti i zahvaćeno, tj. kad ono u dohvaćanju susreće kao ono isto što može biti i viđeno, tad je ono upravo utoliko kao pred-

[6] Usp. Konrad Lorenz, *Kants Lehre vom Apriorischen im Lichte gegenwärtiger Biologie*, u: *Das Wirkungsgefüge der Natur und das Schicksal des Menschen. Gesammelte Arbeiten*. Hrsg. von Irenäus Eibl-Eibesfeld. München/Zürich, Piper, 1978, str. 82 ff.; isti: *Die Rückseite des Spiegels. Versuch einer Naturgeschichte menschlichen Erkennens*. München, Piper, 1973; G. Vollmer: *Evolutive Erkenntnistheorie*. 2. izdanje, Stuttgart, Hirzel, 1980; R. Riedl: *Biologie der Erkenntnis. Die stammesgeschichtlichen Grundlagen der Vernunft*. Berlin/Hamburg, Parey, 1979; F. Wuketits: *Biologie und Kausalität*. Berlin/Hamburg, Parey, 1981.

[7] Usp. Jean Piaget, *Das Erwachen der Intelligenz beim Kinde*, njem., Stuttgart, Klett, 1969. O Piagetu: G. Brown i Ch. Desforges: *Piaget's Theory. A psychological Critique*. London/Boston/Henley, Routledge & Kegan Paul, 1979.

[8] Usp. P. F. Strawson, *The Bounds of Sense. An Essay on Kant's Critique of Pure Reason*. London, 1966; isti: *Individuals. An Essay in Descriptive Metaphysics*. London, 1971; E. Tugendhat: *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*. Frankfurt/M., Suhrkamp, 1976.

[9] Usp. A. Gehlen, *Der Mensch. Seine Natur und seine Stellung in der Welt*. 10. izdanje, Frankfurt/M., Athenaeon, 1974.; isti: *Anthropologische Forschung*. Reinbek, Rowohlt, 1961.

met neovisno o tomu da u trenutku baš biva viđeno. U sebi je ono sad pojmljeno kao nešto što može pokazati još i druga određenja i samo u onoj mjeri u kojoj je to moguće jest ono za nas uopće dohvatljivo, tj. pomišljivo kao neka pojedinačna stvar ili kao neki objekt.¹⁰ Ovdje dakle imamo uistinu jedno odrješenje predmeta od našeg činjenja s pomoću sinteze naših predstava, i to upravo onako kako Kant to hoće. Stoga se može kazati da Kantove kategorije nisu ništa drugo do gledišta (*Hinsichten*) u kojima sinteza predstava vodi odrješenju predmetâ; drugim riječima one nisu zapravo ništa drugo do strukturni momenti pojma predmeta spoznaje, i tome shodno je iskonsko jedinstvo apercepcije, koje prema Kantu čini najvišu točku transcendentale filozofije, na koncu sposobnost ili kompetencija da se predstave stavljaju jedna spram druge u odnos i u odnosu drže tako da one zajedno mogu služiti za spoznaju predmetâ i stanjâ stvari. Kako ta kompetencija biva stečena i kako se ona razvija, to je u evolutivnoj spoznajnoj teoriji vrlo zorno do u pojedinosti prikazano. Ali za spoznajnoteorijske svrhe ta historijska perspektiva nije ono najvažnije. Važno je u tome ponajprije to da mi ovdje, jednako kao i u patološkim slučajevima poremećaja spoznaje, bivamo konfrontirani s predoblicima i izobličenjima naše predmetno orijentirane spoznaje, na kojima tada u kontrastu možemo tako reći neposredno očitati pojmovnu i kategorijalnu strukturu razvijenog čovječjeg spoznavanja. Priroda nam tu dostavlja materijal zrenja kojega bismo inače mogli pribaviti samo u pojmovnoj analizi spoznaje, ali pri tom ne bismo nikad mogli biti sigurni da našim racionalnim distinkcijama uopće odgovara nešto zbiljsko u spoznaji. Upravo u tome vidim i jednu teškoću u Tugendhatovu pokušaju teorije jezičkog odnošenja na pojedinačne stvari pomoću singularnih termina i predikata: Tugendhat doduše baš kao Kant i kao Lorenz i Piaget dolazi do rezultata da to odnošenje može uslijediti samo na temelju nekog u-odnos-stavljanja načinâ danosti tj. situacija u kojima pojedinačna stvar susreće i on također potpuno ispravno vidi da je baš u tome implicirana ona u svemu govoru i spoznavanju intendirana neovisnost o situaciji, ali kad on za oslikavanje važnosti te neovisnosti o situaciji uvodi kao negativnu pozadinu tzv. »kvazipre-

[10] Gehlen govori u oslonu na N. Hartmanna u tom kontekstu o jednom »zakonu dvaju puteva«, prema kojemu ono što treba da važi kao zbiljnost mora da bude utvrđeno na najmanje dva heterogena načina-puta (*Der Mensch* 166). Istu tu misao razvija Tugendhat u sklopu dokaza da singularni termini korelativno ukazuju jedni na druge (usp. 480), kroz što je moguće identificiranje »opažajnih situacija« (426 ff.) i time odrješenje pojedinačnih stvari od njihovog bivanja opaženima. Posve središnja je ta misao za Piageta, koji uvijek iznova ispostavlja da neko »decentriranje« (odrješenje stvari od subjektivnog činjenja) može uslijediti samo koordinacijom shema djelovanja.

dikate«¹¹ tad je to ponajprije samo konstrukt o čijoj bi se ispravnosti, i to mimo njegove analitičke upotrebljivosti, zapravo samo empirijski moglo odlučiti.

No, uloga iskustva u teoriji spoznaje je naravski jedna kontroverzna tema i osobito se s obzirom na Kanta, aprioričara *par excellence*, postavlja pitanje da li imenovana razvića u modernoj teoriji spoznaje uopće imaju nešto zajedničko s Kantovim transcendentalfilozofijskim pristupom. Oficijelno, za samog Kanta ovdje postoje neprekoračive granice i to zato što je pitanje koje ga vodi ono o mogućnosti sintetičkih sudova *a priori*. Ali s druge strane također značajno to da se u skladu s pitanjem o mogućnosti intencionalnog odnošenja uopće na predmete kod Kanta ipak nalazi cijeli niz iskaza koji pokazuju da je on kao negativnu podlogu imao baš onakve predoblike spoznaje u očima kakvi se **dadu** studirati u empirijskim pristupima.¹² Dakako, za samog Kanta ostaje, kao što je rečeno, pitanje o mogućnosti spoznaje predmeta i stanja stvari na temelju iskonske sinteze uklopljeno u kontekst pitanja o mogućnosti sintetičkih sudova *a priori* i ono je stoga za Kanta u osnovi jedno neempirijsko pitanje. Ali mi ga danas u tome, smatram, nikako ne smijemo slijediti: baš naprotiv. Veliko i značajno Kantovo postignuće na području spoznajne teorije leži, vjerujem, prije svega u njegovoj obradbi kategorijalnog problema sinteze, ali to za sebe, dakle izuzeto iz sklopa s problemom sintetičkih sudova *a priori*, kao što je to karakteristično za *Kritiku čistoga uma*, uopće ne zahtijeva suprotstavljanje spram svega empirijskog koje mi obično povezujemo s Kantovom spoznajnom teorijom. Naprotiv, ima dobrih razloga za tezu da se značaj Kantove spoznajne teorije možda tek u svjetlu određenih empirijskih spoznaja dade učiniti vidljivim. Jer ne samo da je iskustvo moguće uvijek samo u onoj mjeri u kojoj mi od sebe samih pridonosimo apriorne sheme shvaćanja i razumijevanja, nego i obrnuto istina tih apriornih struktura ovisi o tome da li i koliko one odgovaraju onome što nam se u iskustvu daje da bismo spoznavali.

Prijevod: Damir Barbarić

[11] Tugendhat 208 ff., 445 ff.

[12] Usp. od autora, *Synthesis bei Kant* 129 ff.

Zusammenfassung

*Hansgeorg Hoppe / Synthesis und Kategorien:
Kant und die moderne Erkenntnistheorie*

Kant versucht in der KRV zu zeigen, daß Erfahrung im Sinne einer objektiven, d. h. in letzter Konsequenz wissenschaftlichen Erfahrung nur möglich ist aufgrund von Verbindungshandlungen, die das Subjekt im Hinblick auf ein an sich unverbundenen Mannigfaltiges der Sinne vollzieht; er ist der Meinung, daß die Analyse dieser Verbindungshandlungen und der Schemata, nach denen sie erfolgen (der Kategorien), Gründe für die Gültigkeit synthetischer Urteile a priori liefert. Es ist aber wichtig festzuhalten, daß dies Ergebnis in der KRV erreicht werden soll auf dem Weg einer Reflexion darauf, daß alle Erkenntnis (auch die unwissenschaftliche und bloß subjektiv gültige Erkenntnis) die intentionale Bezugnahme auf Gegenstände und Sachverhalte, die von ihrem Erfahrenwerden (und damit auch vom erkennenden Subjekt) verschieden sind, voraussetzt: Erkenntnis ist situationsdurchbrechende Zusammenfassung dessen, was in der jeweiligen Situation gegenwärtig ist, mit etwas Abwesendem; aller Erkenntnis liegt insofern die Fähigkeit des Erkennenden zugrunde, von der jeweiligen (inneren und äußeren) Situation Abstand nehmen und aus der Distanz das jeweils Gegebene unter dem Gesichtspunkt von Möglichkeiten seiner Näher- und Andersbestimmung ins Auge fassen zu können. Daß Kant mit der Möglichkeit der Erfahrung in diesem Sinne zu tun hat, kommt z. B. in der Frage von B 242 zum Ausdruck, wie wir überhaupt aus unseren Vorstellungen zu deren Gegenstand hinausgelangen können. Die Kantische Synthesis- und Kategorienlehre hat nun zum Ziel, zunächst einmal auf diese Frage eine Antwort zu geben: Erkenntnis ist danach nur möglich dadurch, daß das Mannigfaltige der Vorstellungen gemäß den Kategorien zur Einheit der Apperzeption gebracht ist; die Kategorien bilden die logische Struktur einer Erkenntnis – »Kompetenz«, die die Voraussetzung dafür ist, daß in einzelnen Erkenntnis – »Performanzen« sowohl wahre als falsche, sowohl objektive als subjektive Erkenntnisse vorliegen und daß dabei stets überhaupt Gegenstände und Sachverhalte als unterschieden vom Handeln des Subjekts »gemeint« werden können. Bei Kant sind die dahin führenden Überlegungen aufgrund bestimmter historischer Zusammenhänge verbunden mit der Absicht, gegen Hume den Nachweis zu führen, daß die Erkenntnis von Sachzusammenhängen objektiv sei und in faktisch allgemeingültigen Urteilen (»Erfahrungsurteilen«) Ausdruck finde. Das führt zu der immer wieder beklagten Mehrdeutigkeit der KRV sowohl in ihrer Problemstellung als auch in der Problemlösung: »kategoriale« und »faktische« Bestimmungen werden von Kant terminologisch nicht unterschieden, deshalb können, wenn Kant z. B. von objektiv gültigen Verbindungsverbindungen spricht, einerseits faktisch wahre Sätze gemeint sein aber auf der kategorialen Ebene auch Kompetenz – Strukturen, die ihrerseits zusammen mit faktisch wahren allererst auch faktisch falsche Sätze ermöglichen. Die Frage nach den synthetischen Urtei-

len a priori gehört nun in den Problembereich der faktischen Bestimmungen; ich glaube aber nicht, daß Kant hier zu einer wirklichen Lösung gelangt ist. Umso wichtiger sind dagegen seine Überlegungen zum »kategorialen« Synthesis-Problem, und hier ist es nun interessant zu sehen, daß die Kantische Problemstellung in der gegenwärtigen Erkenntnistheorie von sehr verschiedenen Seiten aufgegriffen und ihre Lösung auch bestätigt wird. Der Bezug zu Kant ist ausdrücklich hergestellt in der auf Konrad Lorenz zurückgehenden evolutionären Erkenntnistheorie, er liegt als mehr oder weniger vermittelter Zusammenhang aber auch bei Piaget und — auf dem Weg über Strawson — bei Tugendhat vor. In allen drei Ansätzen, zu denen auch noch der erkenntnistheoretische Teil der handlungsorientierten Anthropologie Gehlens gehört, wird die Ablösung der Gegenstände und objektiven Sachverhalte vom handelnden Umgang mit ihnen letztlich als das Ergebnis einer (Differenzierung und) Koordination (»Synthesis«) von Handlungsschemata gesehen: Durch solche Koordinationen ist es möglich, etwas jetzt und hier Gegebenes (z. B. etwas Gesehenes) als Ausdruck eines Beharrenden aufzufassen, das auch in anderen Situationen und anders gesehen sein kann (z. B. als etwas Ergriffenes). Darin liegt der Grund insbesondere auch für das (sprachliche) Schema der prädikativen Bestimmung von etwas als etwas: Tugendhat führt dementsprechend die Möglichkeit der Bezugnahme auf Einzeldinge unter Verwendung von singulären Termen und Prädikaten auf eine »Identifizierung« der unterschiedlichen Situationen zurück, in denen etwas begegnen kann. Hier ist also eine erstaunliche Konvergenz der Fragen und Antworten zu beobachten, aber Freilich sind — im Hinblick auf Kant — auch die Divergenzen nicht zu übersehen. Das betrifft (sieht man einmal von Tugendhat ab) vor allem die Rolle, die im Rahmen erkenntnistheoretischer Untersuchungen die Erfahrung spielt. Für Kant sind transzendentalphilosophische Untersuchungen von empirischen Erkenntnisanalysen grundsätzlich verschieden; dagegen ist in den anderen Ansätzen die Orientierung auch an der Erfahrung fundamental: der Kantische Anspruch, der durch das Programm der Begründung synthetischer Sätze a priori gefordert wird, dürfte sich aber kaum aufrechterhalten lassen; vielmehr kommt es darauf an, auch im Blick auf erkenntnistheoretische Fragestellungen gerade die gegenseitige Abhängigkeit von Apriori und Erfahrung zu akzeptieren.